

SLUŽBY PRO ROZVÁDĚJÍCÍ SE RODIČE – NÁSTROJ ZMOCNĚNÍ ČI ZBEZMOCŇUJÍCÍ PRVEK

SERVICES FOR DIVORCING PARENTS – AN EMPOWERMENT TOOL OR DISEMPOWERING ELEMENT

Martina Cirbusová¹

Abstrakt

Období rozpadu rodiny je považováno odborníky za jedno z nejtěžších období v životě člověka. Rozvod přináší do života jednotlivce destabilizaci všech oblastí života. I navzdory tomu, že rodiče často přemýšlejí o právní rovině rozvodu, velice brzo se začnou objevovat další aspekty a dopady v rovině psychické, ekonomické, sociální apod., se kterými se musí jednotliví členové rodiny vypořádávat. Na pozadí rozpadu rodiny se tento článek snaží rozebrat, jak služby, které jsou rodičům v tomhle období života nabízeny, buď usnadňují nebo oslabují využití jejich rodičovských kompetencí, resp. kdy si rodiče zachovávají nebo naopak ztrácejí autonomii v rozhodování. Vzhledem k tomu, že právní úprava rozvodů v České republice prochází úvahami o novelizaci, a že stále častěji zaznívá volání po aktivním zapojení rodičů do rozhodování, nastoluje článek naléhavou otázku: Umožňují současné podpůrné systémy rodičům činit vlastní rozhodnutí, nebo naopak podporují spoléhání se na názory odborníků a zavedené autority a tím je zbezmočňující? Jako příklad dobré praxe bude představena nabídka služeb poskytovaných Mediačním a edukačním centrem v Brně, které při práci s rozvádějícími se rodiči nabízí maximální míru sebeurčení při dělání vlastních rozhodnutí.

Klíčová slova

zmocnění, uznání, rozvod, rozchod, konflikty v rodině, destabilizace, autonomie, služby na pomoc rodinám, sebeurčení

Abstract

The family break-up is considered by experts to be one of the most difficult periods in a person's life. Divorce brings destabilization to all areas of an individual's life. Even

¹ Mediační a edukační centrum, Centrum sociálních služeb Brno, příspěvková organizace

though parents often think about the legal aspects of divorce, very soon other aspects, and effects in the psychological, economic, social, etc. aspects begin to emerge, which the individual family members must deal with. This article seeks to analyse, in the context of family breakdown, how the services offered to parents at this time in their lives either facilitate or undermine the use of parental authority, or when parents retain or lose autonomy in decision-making. Given that the legal regulation of divorce in the Czech Republic is being considered for revision and that there are increasing calls for active parental involvement in decision-making, the article raises an urgent question: Do the current support systems allow parents to make their own decisions, or do they encourage relying on the opinions of experts and established authorities and so disempower them? As an example of good practice, the services offered by the Mediation and Education Centre in Brno will be presented, which offers parents the maximum degree of self-determination and support in making their own decisions when working with divorcing parents to cope with such a challenging situation.

Keywords

empowerment, recognition, divorce, separation, family conflict, destabilization, autonomy, family support services, self-determination

ÚVOD

Období rozpadu rodiny je obrovskou zátěží nejen pro rodiče, kteří procházejí rozpadem partnerského nebo manželského svazku, ale pro rodinu jako celek. Právě s vědomím složitosti rozpadu rodiny nabízí pomáhající profesionálové pomoc v různých oblastech, do kterých rozpad rodiny zasahuje. V České republice již v dnešní době můžeme nalézt celé spektrum služeb, které přicházejí s nabídkou pomoci jednotlivým členům rodiny nebo rodině jako celku.² S rozvíjejícími se znalostmi v oblasti dopadů konfliktů na lidskou interakci nebo zdravý vývoj dítěte se rozvíjejí také tyto služby a jejich rozšíření je větší nejenom co se jejich zaměření týče, ale také pokud jde o jejich zastoupení v různých regionech (Aperio, 2024). Tyto služby můžeme dělit jednak z pohledu cílové skupiny – tzn. pro koho jsou určené – jednotlivce, páry, manžele, rodiče, děti nebo celou rodinu (Brzobohatý a Cirbusová, 2020). Případně je můžeme dělit podle kritéria intenzity zásahu – najdeme zde služby, které počítají spíše s jednorázovou pomocí, zatímco jiné služby doprovází jednotlivce nebo rodiny klidně i roky (Cirbusová, Kozoňová a Nováková, 2023). Lze vybírat také mezi službami bezplatnými a hrazenými, ať už částečně nebo celkově.

² Např. v soudním okrese Brno město zahrnuje seznam poskytovatelů odborné pomoci 5 subjektů (Justice.cz, 2024a), v soudním okrese Brno-venkov zahrnuje seznam poskytovatelů odborné pomoci devět subjektů (Justice.cz, 2024b).

Při úvaze nad tím, co způsobuje rostoucí nabídku služeb, by se dalo přemýšlet o tom, že nabídka reaguje na poptávku. Tzn., že jednotlivé služby vznikají z důvodu sílící poptávky ze strany rodičů, kterých se rozpad rodiny týče. V současné době ale neexistuje výzkum, který by tento trend prokázal. Z praxe však můžeme vysledovat trend, který reaguje na poptávku systému v podobě soudní soustavy, která čím dál intenzivněji apeluje na rodiče, aby převzali odpovědnost za hledání řešení jejich situace a pokusili se přijít s vlastním návrhem řešení, než aby se soudili. Jak upozorňují sami soudci, ingerovat do soukromí rodiny a nastavovat budoucí uspořádání rodiny v zájmu dítěte dokážou mnohem lépe rodiče, kteří znají realie svého života než soudci, kteří se můžou jenom domnívat na základě „podkladů“, které jsou jim předloženy (Polák, 2020). Za tím účelem tak soudy často rodičům doporučují nebo nařizují spolupráci s různými odborníky z oblasti psychologie, komunikace apod.³ Dokonce i připravovaná novela civilního práva počítá s tím, že by se nemělo jednat pouze o nahodilou praxi jednotlivých soudů, ale o systémovou změnu (PSP ČR, 2024). Nejsou to tedy primárně rodiče, kteří by zvyšovali poptávku po službách, ale bývá to spíše systém rodinného práva, který se snaží rodiče odklánět od autoritativního rozhodování, a tím pádem hledat mezi pomáhajícími profesionály takové služby, které dokážou rodině pomoci. Současné rodinně-právní soudnictví je tak charakteristické jednak odklonem od přístupu, který byl historicky vystavěn na hledání „viníka“, který by měl být za rozpad rodiny potrestán. Současně, je tato změna doprovázená přenášením odpovědnosti za hledání řešení nastalé situace zpátky do rukou rodičů (Brzobohatý, 2022). Trend odklonu od autoritativního zásahu do soukromí rodiny v době rozpadu se českým soudnictvím nese posledních cca 10 let. Zejména se zaváděním interdisciplinární spolupráce podle tzv. Cochemského modelu se soudy čím dál častěji začaly odklánět od historického způsobu souzení rodinných věcí (Brzobohatý, Cirbusová a Rogalewiczová, 2015). Tato změna se ale netýká jenom soudců – patrně jsou změny také v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a také v oblasti služeb. S tímto sílícím trendem nám ale vyvstávají další otázky. Jednak, zda přesunem rodičů ze soudní soustavy k pomáhajícím profesím opravdu dochází k odklonu od autoritativního rozhodování. Tzn., zda se můžeme spolehnout, že jsou služby v současné době připravené nabídnout takovou pomoc a podporu, která bude vystavěna na principech sebeurčení a autonomie rodičů, a tím pádem bude umožňovat rodičům aktivně převzít rozhodování v otázkách svého života do svých rukou. Druhou otázkou pak zůstává, zda jsou na odklon od autorit připraveni i rodiče (Justiční Akademie, 2022). V situaci, kdy nejsou schopni parametry budoucího uspořádání jejich rodiny nastavit sami, obrací se na soud a doufají v nalezení spravedlivého řešení ze strany autority v osobě soudce. Spoléhání se na autority je zejména v postkomunistických zemích ještě pořád silně zakořeněnou tendencí. Významnou proměnnou při úvahách o odklonu od autoritativního rozhodování soudů je právě hluboce zakořeněný prvek „odkazování se na autority“, který ani po několikáté dekádě svobody z uvažování mnohých lidí nevymizel. Jednotlivci jsou pak často přesvědčení, že za ně dokáže jejich budoucnost lépe rozhodnout např. autorita v podobě soudce, a ne oni sami.

³ K tomu viz např. projekt realizovaný v různých soudních okresech pod názvem Sdílené rodičovství – dostupné online z: www.sdilenerodicovstvi.cz.

Na škále pomoci, kterou rodiny při rozpadu potřebují, se nacházejí jednak ty, které pomoc vůbec nepotřebují, protože celou situaci zvládnou jak po právní, tak ekonomické nebo psychické stránce. Pak jsou zde tací, kteří se v určitém okamžiku (zpravidla na doporučení) obrátí na nějakou ze služeb, které rodinně-právní systém nabízí – ať už je to advokát, nebo mediátor, případně terapeut. A v neposlední řadě jsou zde rodiny, které v rodinně-právním systému setrvávají delší dobu. Pro účely tohoto článku, budeme pro tyto rodiny používat označení „konfliktní rodiny“. Jedná se o takové rodiny, jejichž vztahy (užší nebo širší) doprovází zpravidla dlouholetý vleklý konflikt a jejich motivace spolupracovat se službami je navíc zpravidla tímto konfliktem ochromena (Justiční akademie, 2022). Jde tedy o rodiny, které nedokážou neshody řešit vlastními silami, a které pro udržení jejich provozu potřebují větší nebo menší míru podpory ať už ze strany státu, v podobě soudní soustavy anebo systému sociálně-právní ochrany dětí, případně v podobě podpory různých profesionálů z oborů psychologie, sociálních služeb, či medicíny. Státní, neziskový nebo soukromý sektor se snaží reagovat na potřeby těchto rodin nabídkou obrovského množství služeb. Právě u těchto rodin, je pak největší otázkou, do jaké míry tyto služby kompetence jednotlivých členů rodiny posilují, resp. napomáhají jejich znovuobnovení, a do jaké míry je v děláni vlastních rozhodování nahrazují. Jinými slovy, umožňují současné podpůrné systémy rodičům činit vlastní rozhodnutí, nebo naopak podporují spoléhání se na názory odborníků a zavedené autority?

Cílem tohoto článku je jednak zodpovězení výše položených základních otázek a současně představení služeb, které při nabídce podpory rodičům kladou jako jeden z hlavních principů právě hodnotu sebeurčení. Představeny budou služby Mediačního a edukačního centra v Brně (dále jen MEDUC) (MEDUC, 2024), avšak nikoliv pouze z pohledu procesního, ale zejména metodického a metodologického. Důraz bude kladen zejména na odlišení této nabídky služeb od jiných služeb způsobem, kterým MEDUC přistupuje k nahlížení na konflikt a dopady konfliktu na lidskou interakci. MEDUC patří mezi poskytovatele služeb, kteří při své práci aplikují principy transformativního modelu (Brzobohatý, 2024; Cleven a Saul, 2021; Simon a West, 2022), který umožňuje rodičům zachovat plnou autonomii a současně a díky tomu podporuje aktuální snahy rodinně-právního systému v znovuobnovení rodičovské akceschopnosti a nenahrazování jejich rozhodování.

Metodologicky představuje článek kritickou analýzu principu sebeurčení v procesech nabízených rodičům rodinně-právním systém. Skrze případovou studii (Mareš, 2015; Chrastina, 2019) reflektuje konkrétní dopady autoritativního působení jednotlivých služeb a komparativním přístupem se službou MEDUC poukazuje na příležitosti autonomního rozhodování rodičů v otázkách jejich budoucnosti.

Rozvod nejen jako záležitost práva

Rozpad rodiny byl historicky vnímán jako stigma nebo selhání. Soudní systém měl dlouhá léta za úkol najít viníka, který bude za rozpad rodiny potrestán a za tím účelem potřeboval shromáždit důkazy, které měly viníka odhalit. Celospolečensky byl rozpad

rodiny nepřijatelnou událostí v životě člověka (Brzobohatý a Cirbusová, 2022). Velkou roli v tomhle vnímání historicky sehrávala církev, která se k rozpadu rodiny stavěla vždy negativně. Podle Dokumentů Tridentského koncilu (2015) byla nerozlučitelnost a svátost manželství, z něhož jediným únikem byla smrt, prohlášena za nevyvratitelné dogma již v roce 1563. K výraznějšímu průlomů v otázce rozvodů později dochází až patentem Josefa II. z roku 1783, ve kterém je manželství definováno jako občanská smlouva a uznává se v něm rozvod od stolu i lože (Tureček, 1940). V Československu byl pak rozvod jako jediná možnost zániku manželství za života manželů uzákoněn až v roce 1950 (Česko v datech, 2016). Z pohledu státu, byla ale nadále kompletní rodina jednotkou, ve které se o sebe dokázali jednotlivci navzájem postarat a současně vychovat budoucí občany, základem (Lišková, 2022). Jak můžeme na historickém vývoji vidět, rozpad rodiny byl odpradávná velice komplikovaný a nelehký proces. V rovině právní několik staletí probíhající ukotvování jednotlivých náležitostí rozpadu rodiny, od vyživovací povinnosti, přes vypořádání majetku až po nastavení budoucí péče o děti, bychom v dnešní době mohli označit za stabilizované. Mnohem intenzivnější debaty než v rovině právní, probíhají ale mezi odborníky v dalších oblastech, např. psychologii. Díky mnoha výzkumům můžeme dnes erudovaně diskutovat na téma dopadů rozpadu rodiny na jeho jednotlivé členy např. z pohledu psychosociálního (Hamplová a Trusínová, 2018; Fučík, 2016; Kotková a Lacinová, 2016; Lacinová, 2011). V případě rozpadu rodiny totiž nestačí pouze právně upravit budoucí uspořádání rodiny, je rovněž nezbytné uvažovat o dopadech na psychiku jednotlivce, uvažovat o dopadech konfliktu a rozpadu rodiny na zdravý vývoj dítěte, zvažovat ekonomické dopady, pracovat s narušenými širšími sociálními vazbami apod. Destabilizace základních prvků života jednotlivce se promítne v mnoha oblastech, které jsou již dnes zmapovány, a na které přichází nabídka pomoci ze stran mnoha odborníků.

Případová studie

Pro potřeby tohoto článku můžeme uvažovat o rodině Moravcových. Manželé spolu žili přes deset let, za dobu manželství se jim narodily dvě děti, dnes ve věku 3 a 7 let. Rodiče bohužel po deseti letech vztahu přicházejí do bodu, kdy si další společné soužití nedovedou představit a díky mnoha ublížením přistupují k rozvodu. Rodiče bohužel nejsou schopni svou situaci vyřešit smírně, a proto se obrací na soud. Velice záhy poté, co rodiče podávají žádost o rozvod a chtějí upravit budoucí péči o děti, čelí reakci systému, kterou nečekali. Subjekty, se kterými se rodiče setkávají, se jim zjednodušeně řečeno snaží vysvětlit, že bude mnohem lepší se domluvit než soudit. V rámci schematicnosti můžeme říct, že se rodina Moravcových setkává s pětici subjektů.⁴ Orgán sociálněprávní ochrany dětí (OSPOD), při prvním kontaktu představuje svoji expertní roli a edukuje rodiče o tom, jaké mají teď možnosti, a že bude ideální, aby se domluvili. ADVOKÁT vstupuje

⁴ S těmito subjekty počítá většina soudních okresů, ve kterých byla nastavena tzv. interdisciplinární spolupráce. Při podrobnějším prostudování většiny procesních manuálů v těchto soudních okresech můžeme konstatovat, že pětice zmíněných subjektů figuruje ve většině z nich. Pro ilustraci, procesní manuál soudního okresu Brno-venkov zde – https://justice.cz/documents/21849/2071499/Průběh+řízení+ve+věcech+péče+soudu+o+nezletilé+děti_v1.pdf/b85178d7-53fc-48d4-b6ba-4e8b69a4cb76.

na každou ze stran rodičů a edukuje svého klienta o tom, jak dál postupovat, a že by bylo nejlepší se s druhou stranou domluvit. SOUD očekává od rodičů, že se v zájmu prokázání svých rodičovských kompetencí domluví, protože dohoda je vždy lepší než souzení. V PORADNĚ, kam byli rodiče doporučení na první schůzce s OSPOD, s nimi experti pracují na zvládnání nově nastavených pravidel v jejich životech a snaží se pomoci rodičům k domluvě. MEDIÁTOR, se kterým se rodiče setkávají poté, co soud zjistil, že nestačilo pouze důrazné upozornění, aby se rodiče domluvili, se snaží přimět strany k dohodě. Všechny subjekty tak edukují rodinu o NEZBYTNOSTI a VÝHODÁCH smírného řešení situace, o nutnosti převzetí zodpovědnosti za hledání řešení zpátky do vlastních rukou, o nutnosti přistupovat k řešení situace kompetentně a v duchu naplňování všech aspektů rodičovské odpovědnosti, o fatálních dopadech konfliktu na zdravý vývoj jejich dítěte apod. Rodiče Moravcovi tak čelí opakované snaze všech subjektů o to, aby se domluvili. Rodiče Moravcovi ale ví, že kdyby se domluvit uměli, tak se nesoudí. Na soud se obrátili právě proto, že nebyli schopni jakékoliv domluvy, protože když se o to pokusil jeden nebo druhý, tak to vždy ztroskotalo. Z pohledu rodičů Moravcových, právo, které v současné době představuje asi největší stabilitu v otázkách rozvodu a uspořádání péče, jako by přestávalo být relevantní, protože do popředí vstupují jiné vědní obory. Na rodiče Moravcovy je vyvíjen tlak z pozic vývojových potřeb dítěte, jsou odkazováni na práci na zlepšení jejich komunikace, je apelováno na uvědomění si fatálních dopadů jejich konfliktu na zdravý vývoj jejich dětí apod. Zjednodušeně by se dalo říct, že je do popředí spíše, než „paragrafové znění rozvodu“ předsouván apel na jejich lidskost, rodičovství a jejich role ve společnosti.

Jinou perspektivu nám v příběhu Moravcových můžou nabídnout jednotliví profesionálové, kteří se rodině snaží pomoci. Základní otázkou, kterou bychom mohli každému ze subjektů položit, je, zda při práci s rodinou věří v jejich kapacity zvládat situaci vlastními silami, anebo pracují od počátku s hypotézou, že konflikt tyto kapacity znehodnocuje, takže potřebují „experta“, který jim v tom pomůže. (Folger, 2020)

Pro pomáhající profesionály je při práci s rodinou v konfliktu velice snadné podlehnout direktivním impulsům, které můžou mít nejrůznější podobu. Od snahy klienty ochránit, resp. pomoci jim předejít nejrůznějším situacím, přes strategické dotazování, díky kterému přebíráme vedoucí roli v rozhovoru a získáváme tak výjimečné mocenské pozice. Často si nárokuje monopol na významy, zejména v oblastech, které definují naši profesi a aplikujeme paternalistické nebo disciplinární postupy (Brzobohatý, 2024). Tím, jak sami definujeme produktivní výsledek, přebíráme zodpovědnost za dosažení požadovaného výstupu. Vyžadujeme tak de facto nahrazení principu soukromého uspořádání principem veřejného uspořádání.

Pokud ale chceme, aby to byli právě rodiče Moravcovi, kdo bude dělat vlastní rozhodnutí, neměli bychom spíše hledat cestu, jak jejich kapacity nenahrazovat, ale znovuoobnovovat? Pokud soudní systém spolu s připravovanými legislativními změnami apeluje na rodiče, že by to měli být primárně oni, kdo převeze otežbu rozhodování, neměli bychom v pomáhajících profesionálech nalézt jenom jiný zdroj autoritativního rozhodování. Role pomáhajících profesionálů by v tomhle scénáři měla být schopna reflektovat jakou

míru autority aplikuje na rodiče a zda se nestává pouze jiným subjektem, na něhož se přenesla odpovědnost za hledání řešení (místo soudů to budou pomáhající profese). Pro zodpovězení těchto otázek nám může pomoci uvědomění si toho, co dělá konflikt s lidskou interakcí a v čem chceme rodinám v rozpadu pomáhat. Zda budeme nahrazovat jejich rozhodování nebo jim pomáhat v dělání vlastních rozhodnutí.

Teorie konfliktu

Jedna z perspektiv, která nám může pomoci uvažovat o míře zachování práva na sebeurčení při práci s rodinou, jsou různé teorie konfliktu. Každá ze zmíněných služeb, které nabízí formu podpory rodině v době krize, pracuje (vědomě nebo nevědomě) s jinou teorií konfliktu. V zásadě bychom mohli uvažovat o třech základních teoriích – teorii moci, teorii potřeb a zájmů, a teorii práv (Bush a Folger, 2005; Della Noce, Bush a Folger, 2002; Folberg, Milne a Salem, 2004). Každá z těchto teorií přistupuje k otázce konfliktu a toho, co strany v konfliktu potřebují, z jiného úhlu pohledu. Současně, je nutné si uvědomit, že teorie konfliktu nám nabídnou jinou perspektivu také z pohledu člověka zasaženého konfliktem, z pohledu intervenující osoby a nabídky, se kterou intervenující osoba přichází. Z pohledu klienta, který je konfliktem zasažen, se zpravidla pochopení toho, co je to konflikt a jaké jsou mé potřeby v konfliktu, přelévá mezi všemi třemi teoriemi. Můžeme to vidět už při samotném rozhovoru s klientem, který často začíná mluvit o tom, že „*má na něco právo*“, nebo že některé věci „*nejsou správně nebo spravedlivé*“ nebo že je „*něco v jeho zájmu*“. V případě klienta je zpravidla jedno, zda vidí svůj konflikt spíše jako zápas o moc, spravedlnost nebo naplnění svých zájmů. Nemělo by to tak ale být z pohledu intervenující osoby, a už vůbec ne nabídky, se kterou intervenující osoba do konfliktu vstupuje. Každý profesionál by měl mít vyjasněno, jak vnímá konflikt a co činí s lidskou interakcí, resp. s čím potřebují strany v konfliktu pomoci (Folger, 2020). Stejně tak nabídka intervenující osoby by neměla být jenom odrazem očekávání klienta ale vyjasněním hodnot a základních premis, na kterých nabízená služba stojí.

Z perspektivy, kterou nám o konfliktu nabízí teorie zájmů a potřeb, se bude intervenující profesionál snažit tyto zájmy a potřeby spolu se stranami definovat a hledat možnosti jejich naplnění u obou stran. Stav, který má být výsledkem pomoci stranám, je transakce spočívající ve výměně, získávání či vzdávání se statků hmotné či nehmotné povahy (Folberg, Milne a Salem, 2004). Dosažení kompromisu by mělo být klíčovým snažením pomáhajících profesí (Brzobohatý et al., 2022). Je pak v rukách intervenující osoby, jakým způsobem k dosažení takového kompromisu u stran dospěje. Riziko uplatnění direktivních postupů ze strany intervenující osoby, které nebudou zohledňovat autonomii stran, je z podstaty celé této teorie konfliktu velice vysoké. Následkem toho klesá i pravděpodobnost naplnění práva na sebeurčení ze stran klientů.

Uvažování o konfliktu z pohledu práv je typické pro právní profese (Macková, 2001; Schelle a Schelleová, 2005). Cílem snažení každého profesionála při uvažování o konfliktu z pohledu této teorie pak bude naplnění práv klienta. Jsou to právě rodinní advokáti, kteří se pod vlivem této teorie snaží zajistit naplnění práv svého klienta v soudních sporech.

Výsledkem takového snažení je často převzetí odpovědnosti za hledání řešení z rukou klienta, a tudíž i práva na sebeurčení. Pokud bude rodinně-právní systém dále apelovat na odklon od autoritativního rozhodování v rodičovských sporech, čeká změny v rodinně-právní advokacii i Českou advokátní komoru.

Uvažovat o konfliktu z pohledu teorie moci a současně zvažovat sebeurčení jako jeden z klíčových principů je z podstaty teorie moci vyloučené. Teorie moci uvažuje o konfliktu jako o souboji o moc nebo převahu. V případě rozvodů můžeme tento přístup vidět spíše u klientů (zejména u konfliktních rodin), než u pomáhajících profesionálů. Profesionálové, kteří by měli klientům pomáhat podle této teorie, žádným způsobem nemůžou naplnit principy Sdíleného rodičovství (Pemová a Ptáček, 2020) jakožto jednoho z trendů, který doprovází současnou změnu české rodinné justice. Tento trend potvrzuje i Ústavní soud, který se v odůvodnění svého nálezu (nález sp. zn. I. ÚS 847/22) na principy Sdíleného rodičovství odkazuje.

Transformativní přístup

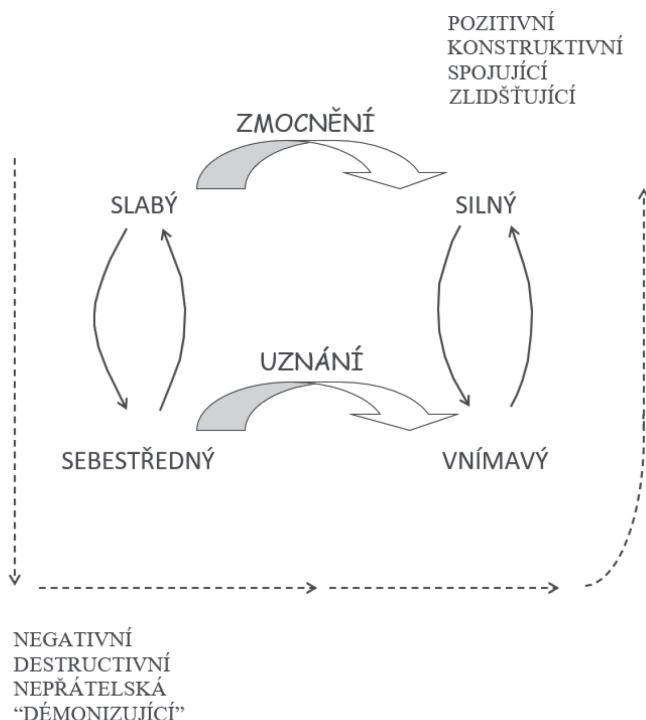
Jiný pohled na teorii konfliktu nabízí transformativní přístup. Své kořeny má ve Spojených státech, kde se zhruba před 30 lety dva významní odborníci, J. P. Folger a R. A. B. Bush rozhodli podívat na konflikt z jiné perspektivy a nabídnout tedy i jinou odpověď na otázku, co konflikt pro lidi znamená (Bush a Folger, 2005). Transformativní přístup nahlíží na konflikt jako na krizi lidské interakce (Della Noce, 2010). Podle této teorie největší frustrace lidí v konfliktu nepramení z nenaplněných práv nebo nezajištěných zájmů, ale z toho, že konflikt lidi vede, a často dokonce nutí chovat se k sobě a k ostatním způsobem, který je jim nepříjemný a dokonce odpudivý. Konflikt lidi odcizuje od jejich pocitu vlastní síly a jejich pocitu spojení s ostatními a tím narušuje a podkopává jejich vzájemné vztahy jako lidských bytostí (Folger, Bush a Della Noce, 2010). Konflikt u zúčastněných stran dočasně oslabuje schopnosti řešit konfliktní situace konstruktivně. Pomáhající profesionálové jim ale mohou napomoci obnovit kapacitu individuálně jednat a brát v úvahu perspektivu a potřeby ostatních (Brzobohatý, 2024). Pokud je tedy pro lidi v konfliktu největší překážkou samotná destruktivní interakce, pak pomoc, kterou jim můžeme nabídnout, bude směřovat k obnovování konstruktivních interakcí, jež jsou přirozeným výchozím stavem lidských bytostí jako *zoon politikon*. V takovém případě pak jenom strany definují, co je úspěch a jaký výstup spolupráce se službou je pro ně cenný. Transformativní přístup proto nehledá společný zájem nebo potřeby stran, ale nahlíží na jejich interakci a snaží se jim pomoci překonat tzv. destruktivní spirálu konfliktu (Bush, 2023). Jedná se o situaci, ve které strany vystupují ve svých interakcích relačně slabí a sebestřední. Projevuje se to zejména jejich neochotou naslouchat druhému, uzavřeností a mnohem větším odstupem od všeho, co druhá strana nabízí nebo diskutuje. Relační slabost je pak typická ochromenou možností dělat vlastní rozhodnutí, dezorientací v tom, co všechno je potřeba diskutovat, nebo o čem všem je aktuální situace, neschopností vyjasnění nebo vysvětlení vlastních představ, případně úplné ztráty víry ve vlastní hodnotu (Simon a West, 2022; Della Noce, 2010; Bush a Folger, 2005). Úkolem intervenujících

profesionála je pak skrze tzv. posuny ve zmocnění a uznání pomoci nabýt zpátky pocit vlastní síly a otevřenosti vůči druhé straně – viz obr. 1. Cílem posunů ve zmocnění je pomoci a podpořit strany v pokusech o jejich vlastní rozhodování (posun od slabosti k síle), zatímco cílem posunů v uznání je pomoci a podpořit strany v úsilí o pochopení druhého (posun od sebestřednosti k otevřenosti) (Bush a Folger, 2010).

Účelem tohoto článku ale není představení celé teorie a metodologie transformativního přístupu, ale nabídnutí jiné perspektivy v otázce vnímání kapacit rodičů, kteří se ocitli v krizi. Transformativní přístup totiž pracuje s apriorní důvěrou v lidské kapacity a žádným způsobem se nesnaží tyto kapacity nahradit. K jednotlivcům přistupuje jako k lidem, kteří dočasně ztratili svoji schopnost dělat vlastní rozhodnutí a úkolem profesionála je pak pomoci znovuobnovit tyto kapacity. Za primární zdroje transformace konfliktu (Folger, Bush a Della Noce, 2010) přitom transformativní přístup považuje jednak **LIDSKOST**, tedy esenciální schopnost jednat, slušnost a soucit lidských bytostí a současně **VZTAHOVOST**, tedy vrozenou schopnost integrovat svou potřebu být aktivním činitelem vlastního života (autonomie) a vnímavost (empatii) – tedy schopnost brát ohledy na druhé. Když jsou lidé vystaveni výzvě v podobě intenzivního konfliktu, jednají na základě vrozeného morálního kompasu, který tyto kapacity aktivuje (Bush a Folger, 2005; Folger, Bush a Della Noce, 2010).

Pokud bychom rezignovali na obnovení interakcí mezi stranami, resp. nepokusili se zvrátit negativní cyklus jejich interakce, a pokud strany neobnoví pocit vlastní síly a určitý stupeň pochopení druhého, tak je nepravděpodobné, že by se mohly tzv. „posunout dál“. Bez změny v konfliktní interakci mezi stranami zůstávají strany ochromeny i když je dosaženo dohody v konkrétních otázkách. Důvěra stran ve vlastní schopnosti zvládat životní výzvy zůstává oslabena a jejich schopnost důvěřovat druhým ohrožena (*disempowered*). Výsledkem pak může být trvalé poškození schopnosti stran fungovat ať už v rodině nebo společnosti (Bush a Folger, 2010).

Z pohledu celkové transformace rodinně-právního systému v ČR, kdy se celý systém snaží zdůraznit nezbytnost aktivního zapojení rodičů tak, aby nebyli pouze pasivními účastníky dění kolem nich (kdy rodiče často pouze přihlíží snažení všech zapojených subjektů – soudů, advokátů, OSPODů, psychologů apod.), je transformativní přístup přesně tím, který tento proud následuje. Přináší hodnotová východiska, která jsou zaměřená nejen na řešení, ale na znovuobnovení kapacit, díky kterým bude možné očekávat v budoucnu vyšší míru akceschopnosti rodičů v otázce hledání vlastních řešení než obracení se na autority (Bush, 2013).

Obr. 1 Schéma průběhu konfliktní interakce v transformativní teorii

Zdroj: vlastní zpracování dle (Bush a Folger, 2005, s. 55)

Mediační a edukační centrum v Brně

Příkladem dobré praxe, která naplňuje výše popsané principy, je praxe MEDUC v Brně, které poskytuje v oblasti rodinných sporů tři typy služeb – mediaci, edukaci a koučink (MEDUC, 2024). Tyto služby se liší svým cílem, zaměřením, cílovou skupinou, nebo metodou práce. Může se jednat o spory mezi partnery, manžely, spory rodičů týkající se dětí, ale i o spory mezi rodiči a dětmi nebo mezi různými členy rodiny. Nabízí pomoc při rozpadu rodin, v době řešení otázek spojených s další podobou péče o děti, nastavení kontaktu s dětmi, ale také jako prevenci v době, kdy se v rodině objeví pouhé zárodky krize. I navzdory tomu, že se jedná o odlišné služby (viz tabulka níže), základní principy jejich poskytování jsou ukotveny v transformativním přístupu. MEDUC nabízí služby vystavěné na transformativních principech, což znamená, že všichni zaměstnanci MEDUC pracují s konfliktem jako s krizí interakce, kterou mají možnost strany překonat, a s rodiči jako s těmi, kdo mají kapacity tuto krizi překonat. Konflikt rodiče nedefinuje, proto cílem každé ze služeb je podpořit u stran možnosti transformace konfliktu, a to skrze podporu úsilí stran dosáhnout zmocnění a vzájemného uznání (viz obr. 1).

MEDIACE⁵ je neformální a dobrovolný proces, při kterém mediátor, nestranná třetí osoba, usnadňuje stranám v konfliktu vést konstruktivní rozhovor v neutrálním prostředí. Jako celek má mediace v MEDUC rodičům napomáhat v tom, aby při rozhodování zohledňovali a reflektovali zájmy, potřeby a přání svých dětí. Účelem mediace je umožnit všem účastníkům mediace sdělit svůj pohled, slyšet a zvážit pohledy ostatních účastníků a následně využít možnost učinit rozhodnutí, které strany považují za správné nebo nejlépe odpovídající jejich situaci. Mediátoři tohoto účelu dosahují reflektováním výroků všech stran, shrnováním a strukturováním tematických linií rozhovoru a průběžným zvýrazňováním příležitostí pro rozhodnutí a ověřováním záměrů všech stran. V mediaci spočívá moc rozhodovat pouze v rukou stran konfliktu (rodičů a dětí, resp. jiných osob, které se mediace účastní). Role mediátora zahrnuje, mimo jiné, pomoc stranám ve vedení rozhovoru, v podpoře každé strany při sdělování a přijímání informací, v pomoci vyjasnit podstatu sporu a s ním související témata a/nebo v podpoře stran získávat větší přehled a orientaci v situaci, v dostupných možnostech a v rozhodnutích, která chtějí učinit. Pokud se tak rodiče rozhodnou, napomáhá jim mediátor také s písemným nebo jiným zachycením výstupů mediace. Rodinná mediace v MEDUC je navržena jako praxe zahrnující děti. To především znamená, že v ní vytváří prostředí, v němž mohou rodiče aktivně zvažovat jedinečné potřeby svých dětí, a současně umožnit dětem ovlivnit svou budoucnost, včetně aktivního zapojení do plánování této budoucnosti.

EDUKACE⁶ je forma poradenského procesu i konkrétní fáze některých soudních řízení při péči o děti (rozhodování o podobě péče, styku rodičů s dětmi nebo určování výživného). V takovém případě se rodiče po zahájení řízení, často ještě před prvním jednáním u soudu dostaví na edukaci do MEDUC. Účelem edukace v MEDUC je informovat rodiče o rozpadu rodiny po právní a praktické stránce, a to primárně z pohledu vývojových období dítěte, možností participace dětí, o rizicích a mýtech s rozchodem spojenými, o principech motivování dítěte ke kontaktu s druhým rodičem a principech zdravé a efektivní komunikace mezi rodiči. Zaměřuje se také na otázky spojené s děláním společných rodičovských rozhodnutí, nejčastější rizika, chyby a mýty spojené s otázkami „spolu-rodičování“ a odlišení rodičovské a partnerské komunikace (co i nadále musí řešit, a co už je spíše věc každého z nich). Jedná se o standardizovanou veřejnou přednášku, která probíhá na Městském soudu v Brně, které se mají možnost účastnit rodiče, případně noví partneři nebo jiní příbuzní, kteří mají zájem dozvědět se základní informace ve výše popsanych oblastech. Celý proces je ale nastavený jako dobrovolný a důvěrný. Na edukaci jsou rodiče kromě jiného také informováni o možnostech využití podpůrných služeb pro zvládnutí jejich situace. Jednou z možností, kterou rodiče mohou zvažovat je sestavení rodičovského plánu – nástroje, který je provází různými oblastmi péče o děti, jako jsou např. otázky zdravotní péče, školní docházky, volnočasových aktivit apod. Jedná se o nástroj k podpoře akceschopnosti rodičů, který by jim měl pomoci zvažovat různé oblasti budoucího uspořádání a připravit je tak na situace, kterým budou v budoucnu čelit.

⁵ MEDUC, 2024.⁶ MEDUC, 2024.

KOUČINK ⁷ je proces, při kterém kouč vytváří podmínky pro osobní růst klienta v přístupu k rodinnému konfliktu. Účelem transformativního koučinku v MEDUC je podpořit klienta při formulování a naplňování jeho individuálních cílů, plánů a strategií, které mu umožní postavit se sám za sebe, ale současně zohlednit situaci ostatních. Koučinku se účastní pouze jedna osoba za přítomnosti kouče, kterým je v MEDUC profesionál, který při své práci zohledňuje principy transformativního koučinku, které jsou popsány v Kodexu etiky a dobré praxe mediačního a edukačního centra.

Tab. 1 Srovnání služeb MEDUC

	EDUKACE	MEDIAČE	KOUČINK
CÍL	předat rodičům standardizovaný soubor informací týkající se potřeb dětí v době rozpadu rodiny	pomoc při vedení konfliktních rozhovorů	podpořit klienta při formulování a realizaci jeho individuálních cílů, plánů a strategií, které mu umožní postavit se na vlastní nohy a zároveň zohlednit situaci ostatních
ÚČASTNÍCI	rodiče (případně jejich nejbližší rodina)	rodiče (dospělí) společně nebo rodiče (dospělí) a děti	rodič sám
REALIZACE	standardizovaná přednáška, kterou mohou rodiče absolvovat v budově soudu – jednorázová služba	poté, co rodiče absolvují každý předmediační rozhovor, vedou jedno nebo více mediačních sezení za přítomnosti dvou mediátorů (muže a ženy). Během sezení mohou přizvat další osoby, např. děti, aby se k rozhovoru připojily	jedno nebo více individuálních sezení rodiče, při nichž kouč vytváří podmínky pro osobní růst klienta při řešení rodinných konflikt

Zdroj: vlastní zpracování

⁷ MEDUC, 2024.

MEDUC pracuje s klienty od samého začátku jako s těmi, kdo mají kompetence, a to, že se aktuálně nachází v krizi, která je vede po destruktivní spirále jejich interakce, ještě neznamena, že by se kterýkoliv ze zaměstnanců MEDUC měl chopit otěží a začít rozhodovat za strany. R. A. B. Bush v jedné ze svých přednášek přirovnává práci transformativního mediátora k trenérovi v posilovně. Pokud bude trenér v posilovně všechny činky zvedat za klienta, jenom stěží může tento vidět na sobě nějaké výsledky. Není možné, aby se ochablé svalstvo klienta časem posílilo. Pokud bude ale trenér klienta při cvičení doprovázet, ne ho ve cvičení nahrazovat, velice pravděpodobně po čase klient pozná na svém těle první rozdíly. Tenhle posun, vídáme i u klientů MEDUC. V žádné ze služeb „necvičí“ zaměstnanci MEDUC za klienty, ale snaží se jim pomoci, aby začali cvičit sami. Pokud jsme výše popisovali snahu rodinně-právního systému ve znovuoobnovení kapacit rodičů, může MEDUC konstatovat naplňování této mise.

ZÁVĚR

Jako profesionálové, kteří nabízejí pomoc rodinám, bychom měli vědomě pracovat s mocí, kterou máme. Chceme-li aby služby fungovaly jako nástroj zmocnění, nikoliv zbezmocňující prvek, měli bychom spíše než o typech služeb, přemýšlet o hodnotovém základu, na kterém je stavíme a míře moci, kterou v nich uplatňujeme. Jinými slovy – musíme mít vyjasněno, jak rozumíme tomu, co s lidmi dělá konflikt a jak do něho chceme intervenovat. Vědomě pracovat s tím, jakou moc máme nad rodinou a do jaké míry jí chceme využít. Brát sebeurčení vážně, ne jenom jako frázi. Pomocť stranám obnovit jejich interakci a tím jim umožnit návrat k pocitu síly a otevřenosti a tím zvýšit pravděpodobnost dělánj jejich vlastních rozhodnutí. Pokud se má i nadále české rodinně-právní soudnictví ubírat cestou přenášení odpovědnosti za hledání řešení zpátky na rodiče a odkláněním se od autoritativního rozhodování, musíme i my jako profesionálové vědomě pracovat s tím, kolik rozhodování reálně necháváme v rukách rodičů a kolik uděláme za ně. Znovuoobnovování kapacit rodičů musí být postaveno na právu na sebeurčení a na víře v lidské kapacity. Pokud primární postoj profesionálů, kteří pracují s konfliktní rodinou bude vystavěn na premise chybějících kapacit a deficitech rodičů, tak nemůže dojít k obnovení jejich rozhodovacích schopností natož k odklonu od spoléhání na autority, které za ně jejich životní situaci vyřeší lépe.

SUMMARY

The family law system in the Czech Republic has been attempting for over a decade to move away from authoritative decision-making by the courts and place the responsibility for finding solutions in the hands of parents. The challenge we face with this approach lies on the part of helping professionals not to take the lead for parents and not to become another entity (instead of the courts) that will make decisions for parents. The system of helping services today should both reflect existing research in the fields of psychology, communication, and conflict, and at the same time deliberately work with the issue

of parental autonomy and self-determination. If shifting responsibility into the hands of parents is going to be a realistic practice, not just a relief from the court system, the services that will assist parents in this should primarily work with parents as those who have capacities and build their practice on strengthening those capacities rather than in expert replacement of those capacities.

Literatura

APERIO. *Užitečné kontakty v regionech* [online]. 2024. [cit. 9. 1. 2024]. Dostupné z: <https://zustavamerodici.cz/kontakty/>.

BRZOBOHATÝ, R. Doktrína private ordering, rodičovská odpovědnost a role státu v rodinné mediaci. In: SEDLÁČEK, M., STŘELEČEK, T. et al. *Povinnost a odpovědnost v civilním právu hmotném a procesním: speciální problémy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 95–110. ISBN 978-80-7676-244-2.

BRZOBOHATÝ, R. The inclusion of children in divorce mediation: A continental 'non-directive' approach. *Conflict Resolution Quarterly* [online]. 2024, vol. 41, no. 4, p. 525–550. ISSN 1541-1508. DOI: 10.1002/crq.21423.

BRZOBOHATÝ, R. et al. *Rukověť mediátora anebo co je dobré vědět nejen ke zkouškám mediátora*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022. ISBN 978-80-7676-037-0.

BRZOBOHATÝ, R. a CIRBUSOVÁ, M. Participace dítěte v mediaci pohledem dětí, rodičů a profesionálů. In: ŠVEHLÁKOVÁ, B. (ed.). *Mediátor ako súčasť interdisciplinárnej spolupráce pri riešení rodinných sporov II*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2020, s. 87–131. ISBN 978-80-972982-2-7.

BRZOBOHATÝ, R. a CIRBUSOVÁ, M. Za účelem ochrany zájmů dítěte: koncepce § 474 odst. 1 ZŘS. *Soudce*. 2022, č. 3, s. 8–12. ISSN 2788-3795.

BRZOBOHATÝ, R., CIRBUSOVÁ, M. a ROGALEWICZOVÁ, R. *Interdisciplinární spolupráce v nejlepším zájmu dítěte*. Brno: Tribun EU, 2015. ISBN 978-80-263-1010-5.

BUSH, R. A. B. Beyond the Toolbox: Values-Based Models of Mediation Practice. *Cardozo Journal of Conflict Resolution* [online]. 2023, vol. 24, no. 2, p. 255–301. Available from: <https://static1.squarespace.com/static/60a5863870f56068b0f097cd/t/6458395520b3f62db32f8be3/1683503446702/robert+baruch+bush.pdf>.

BUSH, R. A. B. Mediation skills and client-centered lawyering: new view of the partnership. *Clinical Law Review* [online]. 2013, vol. 19, no. 2, p. 429–488. ISSN 1079-1159. Available from: https://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/Bush%20-%20Mediation%20Skills.pdf.

BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. *The Promise of Mediation: the transformative approach to conflict*. Rev. ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2005. ISBN 978-0-7879-7483-1.

BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. Transformative Mediation: Theoretical Foundations. In: FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010, p. 15–30. ISBN 978-0-9709492-2-6.

CIRBUSOVÁ, M., KOZOŇOVÁ, J. a NOVÁKOVÁ, L. Edukace, mediace, poradenství a rodinná terapie v opatrovnickém řízení – různé nástroje a různé cíle. *Právo a rodina*. 2023, č. 4, s. 17–24. ISSN 1212-866X.

CLEVEN, E. and SAUL, J. A. Realizing the promise of dialogue: Transformative dialogue in divided communities. *Conflict Resolution Quarterly* [online]. 2021, vol. 38, no. 3, p. 111–125. ISSN 1541-1508. DOI: 10.1002/crq.21296.

ČESKO V DATECH. *O rozvodech v Česku* [online]. Praha: DFMG Group, 2016. [cit. 13. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/38-ne-vsechno-se-paruje-aneb-o-rozvodech-v-cesku/>.

DELLA NOCE, D. Shifts, Fractures, and Supports: A Communication Perspective on Conflict Transformation. In: FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010, p. 145–159. ISBN 978-0-9709492-2-6.

DELLA NOCE, D. J., BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. Clarifying the Theoretical Underpinnings of Mediation: Implications for Practice and Policy. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* [online]. 2002, vol. 3, no. 1, p. 39–66. ISSN 1536-3090. Available from: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol3/iss1/3>.

Dokumenty Tridentského koncilu. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-75-5.

FOLBERG, J., MILNE, L. A. and SALEM, P. *Divorce and family mediation: models, techniques, and applications*. New York: The Guilford Press, 2004. ISBN 978-1-60623-158-6.

FOLGER, J. Conflict analysis and conflict intervention: do theoretical understandings of conflict shape conflict intervention approaches? In: MOSCATI, M. F., PALMER, M. and ROBERTS, M. (eds.). *Comparative Dispute Resolution* [online]. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020, p. 74–86. ISBN 978-1-78643-303-9. DOI: 10.4337/9781786433039.00010.

FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. J. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010. ISBN 978-0-9709492-2-6.

FUČÍK, P. Where are the effects of family structure? The educational level, current partnership, and income level of the Czech adult population socialized in Single-parent families. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 2016, vol. 52, no. 3, p. 375–402. ISSN 2336-128X. DOI: 10.13060/00380288.2016.52.3.263.

HAMPLOVÁ, D. a TRUSINOVÁ, R. Konflikty v rodině původu, osobní pohoda a duševní zdraví v dospělosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 2018, roč. 54, č. 2, s. 199–218. ISSN 2336-128X. DOI: 10.13060/00380288.2018.54.2.399.

CHRASTINA, J. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5373-6. DOI: 10.5507/pdf.19.24453736.

JUSTICE.CZ. *Spolupracující poskytovatelé odborné pomoci Centra sociálních služeb (POP)* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2024a. [cit. 13. 2. 2024]. Dostupné z: <https://justice.cz/documents/21289/0/zz-EDK-Spolupracujici-poskytovatele-odborne-pomoci-Centra-socialnich-sluzeb-%28POP%29/968aea51-8191-419a-a673-dfd4fa8758c1>.

JUSTICE.CZ. *Spolupracující poskytovatelé odborné pomoci (POP)* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2024b. [cit. 16. 2. 2024]. Dostupné z: https://justice.cz/documents/21849/2071499/Spolupracujici+poskytovatelé+odborné+pomoci_v3.pdf/f3e15517-1354-4994-ae35-91a4836e0a6e.

JUSTIČNÍ AKADEMIE. *6. rodinněprávní symposium na téma Jak pracovat s nekompetentními rodiči* [online]. 2022. [cit. 9. 2. 2024]. Dostupné z: [https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/1225A7AA4C1AA5F3C12588C4003DE090/\\$file/6_symposium_Jak_pracovat_s%20_nekompetentnimi_rodici.pdf](https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/1225A7AA4C1AA5F3C12588C4003DE090/$file/6_symposium_Jak_pracovat_s%20_nekompetentnimi_rodici.pdf).

KOTKOVÁ, M. a LACINOVÁ, L. Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: význam komunikace s dítětem po konfliktu. *Československá psychologie*. 2016, roč. 60, č. 3, s. 290–303. ISSN 0009-062X.

LACINOVÁ, L. Konflikty mezi rodiči a dětmi: současné teorie. *Československá psychologie* [online]. 2011, roč. 55, č. 5, s. 433–447. ISSN 1804-6436. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/906522666?accountid=16531>.

LIŠKOVÁ, K. *Politika touhy: sex a věda v komunistickém Československu*. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-1380-2.

MACKOVÁ, A. *Právní pomoc advokátů a její dostupnost*. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-457-0.

MAREŠ, J. Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika* [online]. 2015, roč. 65, č. 2, s. 113–142. ISSN 2336-2189. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=11271&edmc=11271.

MEDUC. Mediace, edukace, koučink [online]. 2024. [cit. 23. 1. 2024]. Dostupné z: <https://css.bno.cz/poradenske-sluzby/mediacni-a-edukacni-centrum/o-nas>.

PEMOVÁ, T. a PTÁČEK, R. *Sdílené rodičovství*. Praha: NIDAR, 2020. ISBN 978-80-87066-04-1.

POLÁK, V. Cochemská praxe v České republice. In: ŠVEHLÁKOVÁ, B. (ed.). *Mediátor ako súčasť interdisciplinárnej spolupráce pri riešení rodinných sporov II*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2020, s. 24–28. ISBN 978-80-972982-2-7.

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 40/0. Novela z. – občanský zákoník – RJ* [online]. 2024. [cit. 9. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=40&CT1=0>.

Sdílené rodičovství [online]. Dostupné z: www.sdilenerodicovstvi.cz.

SCHELLE, K. a SCHELLEOVÁ, I. *Právní služba: advokacie, notářství, patentoví zástupci, daňoví poradci, soukromí soudní exekutoři*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-26-0.

SIMON, D. and WEST, T. *Self-determination in mediation: the art and science of mirrors and lights*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2022. ISBN 978-1-5381-5387-1.

TUREČEK, J. *Manželský patent Josefa II.: (dogmatický rozbor)*. Praha: Nákladem vlastním, 1940.

Kontakt

Mgr. Ing. Martina Cířbusová, Ph.D.
Centrum sociálních služeb Brno, příspěvková organizace
Mediační a edukační centrum
Minská 160/102, 616 00 Brno, Česká republika
cirbusova@cssbrno.cz